

Økonomifaget er på mange måter som den ibsenske løk i Peer Gynt. Begynner man å lete finner man lag på lag, men det er vanskelig å få øye på en kjerne.

Økonomi og Religion

Ytterste lag er skapt av Adam Smiths syn på mennesket som det eneste dyr som har lært å byttehandel. All produksjon og handel er her kokt ned til en felles målestokk: arbeidstimer. I den internasjonale handelsteorien byttes slike arbeidstimer mot andre helt identiske og like kvalitetsløse arbeidstimer, og gjennom dette skapes automatisk global harmoni. Hemmeligheten ved velstand ligger her i handel. På dette totalt overfladiske nivået finner vi teorien bak WTO-forhandlingene. Litt innover i løken kan vi komplisere bildet ved å tilsette kapital til arbeidskraften, og med dette skape økonomisk vekst omtrent som man tilsetter varmt vann til pulverkaffe. Fremdeles er alle aktører og alle aktiviteter identisk like. På dette nivået ligger velstandens hemmelighet i akkumulering av kapital. Graver vi enda litt, finner vi Friedrich Nietzsches idé om at mennesket er det eneste dyret som kan holde løfter. Dermed åpner vi opp for menneskelige institusjoner, lov og rett. På dette nivået er det en tendens til at institusjoner, i isolasjon, blir løsningen på det meste. Økonomisk utvikling kan lett blir en steinalderstamme som har skaffet seg privat eiendomsrett og andre nyttige institusjoner, som demokrati.

Beveger vi oss litt dypere inn i løken finner vi nok et menneskesyn: mennesket som det eneste dyr som forbedrer sitt arbeid gjennom innovasjoner og nyskapingner. Her blir mennesket et åndsvesen, og kunnskaps- og produksjonsproblematikken dukker opp. Vi tender både tekno- og -logi. Denne teknologien endrer seg gjennom ny kunnskap og innovasjoner. Hovedpoenget er her ikke lenger akkumulering av kapital, men assimilerings av kunnskap. I sin enkleste form har vi da en teori der ordet «investering» erstattes med ordet «innovasjon», og vi fortsetter som før. Dersom man tar inn over seg hvordan ulike næringer innoverer på ulike sett og hvorledes dette skjer i kompliserte systemiske og kumulative samspill, der næringers muligheter til å innovere varierer enormt, er vi kommet nærmere en kjerne. Her blir det et problem at alle økonomiske aktiviteter og alle firmaer, liksom alle mennesker, på sett og

ILLUSTRASJON: HALLVARD SKAUGE

vis er unike, og at velstand ikke kan forklares uten å ta disse ulikhetene i betraktning. Velstanden blir spesifikk for noen typer aktiviteter.

Innenfor dette igjen finner vi spørsmålet om samfunnets evne til å organisere slike systemer, samfunnets «organizational capabilities». Enda dypere inn i løken må vi innse at samfunnets holdning til ny kunnskap vil være avgjørende for om systemet beveger seg videre. Det er ingen selvfølge at ny kunnskap og entreprenørskap skal være hovedmål i et samfunn. Her er det vi nærmer oss religion og økonomi. Det er for eksempel helt klart at en medvirkende årsak til Renessansens eksplorative kreativitet finnes i en endring i kirkens holdning til ny kunnskap, en innflytelse som kom med filosofer fra Østkirken. Middelalderens nokså statiske samfunn fikk dynamikk da man innså at dersom mennesket var skapt i Guds bilde, måtte vi prøve å etterligne ham. Det mest typiske ved Vårherre måtte jo være hans kreativitet og skaperevne, og denne «Gottesähnlichkeit» ble dermed menneskets fremste trekk.

For lenge, lenge siden – inntil sånn omkring 2. Verdenskrig – var økonomer derfor opptatt av

religion. Det mest kjente bidraget er Max Webers «Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd» (1905). Dette synet kompliseres ved kinesere og andre som også utviser stort entreprenørskap. Confucius og Luther måtte ha noe til felles. Werner Sombarts bok om «Jødene og det økonomiske liv» (1911) understreker, som Nietzsche, jødernes rolle som bærere av sivilisasjonens verdier gjennom Middelalderen. Jødene ble kapitalismens pionerer, også fordi det var forbudt for dem å eie jord ble de viktige utviklere av alle de urbane aktivitetene som stod i sentrum for den intellektuelle og økonomiske utviklingen, fra leger til bankierer.

Den engelske økonomiske historikeren Richard Tawney (1926) hadde en annen innfallsvinkel. Etter hans mening kunne ikke økonomisk utvikling forklares gjennom ulike religioner, men gjennom gradvis mindre religion. Dette var i og for seg en fortsettelse av tidligere argumenter om at minskende overtro og økende rasjonalitet hadde fulgt menneskene fra de var jegere og samlere til industrisamfunnet.

Den tyske økonomen Johann Friedrich Pfeiffer (1718-1787) har igjen en annen vinkling på religion og økonomisk vekst. Etter Pfeiffers mening er hovedpoeng-

et at det må finnes mer enn én religion. «Konkurranse» mellom religioner vil fjerne den frykt og den fanatisme som følger med en eneherkende religion. Den toleransen som blir skapt vil åpne opp for det mangfold av befolkning og av yrker som er nødvendig for økonomisk vekst.

Disse linjer skrives i Kuala Lumpur som gjesteprofessor på Asia-Europa-Instituttet ved University of Malaya, i et land der Pfeiffer synes å ha tatt situasjonen på korset. Malaysia, nå kåret til bedre enn Norge som miljøvernasjon, har hatt en meget kraftig vekst med et utrolig mangfold av religioner: muslimer, buddhister, hinduister og kristne. En annen innsikt fra 1700-tallet er at de religionene som ligner hverandre mest, også

hater hverandre mest intenst, så den store grad av ulikhet mellom Malaysias største religioner kan være en av forklaringene på suksessen, men ikke bare. Nå protesterer for eksempel taoistene freddelig mot at de er registrert som buddhister eller uten religion, og ikke som selvstendig religion. Malaysia har sine problemer som alle andre land, men det er imponerende å være vitne til at lederne for flere religioner uttaler seg sammen, med en voldsom moralsk autoritet.

I fjor på samme tid kom vi med båt fra Indonesia til Singapore, og ble kjørt fra havnen av en drojesjåfør som, naturlig nok, var meget opptatt av tsunamien. Han spurte oss om vi visste hvorfor Singapore var blitt spart for denne katastrofen. Vi tenkte geografi, men hans svar lå i religion. Intet annet sted i verden, mente han, går bønnen til Vårherre fra så mange ulike religioner samtidig, og han ramset opp alle religionene. Bønner fra dette mangfoldet av religioner gir en uslåelig styrke, mente han. Vi sendte en vennlig tanke til Johann Friedrich Pfeiffer.

Erik S. Reinert, siviløkonom/sosialøkonom og seniorrådgiver i Norsk Institutt for Strategiske Studier (NORISS)

ESR@nifo.no

Økonomene Hilde Bojer, Peder Martin Lysestøl, Erik S. Reinert, Marianne Marthinsen og Heikki Holmås skriver på torsdager i Klassekampen. Radikalt økonominettverk finner du på www.ekonominettverket.no